BG Pulse Journal USA
ISSN:1947-2536 http://www.bgpulseusa.com/index.php/bg
BG PULSE JOURNAL

O‘ZBEKISTONDA YENGIL SANOAT CHIQINDILARINI QAYTA ISHLASH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Yuldasheva Gulsanam Arken qizi
TTYSI

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida yengil sanoat (to‘qimachilik, tikuv-trikotaj, charm-poyabzal va mo‘ynachilik) chiqindilarini qayta ishlash jarayonlarining hozirgi holati, mavjud muammolari va ularni takomillashtirishning zamonaviy yo‘nalishlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda davlat siyosati, sirkulyar iqtisodiyot tamoyillari, texnologik modernizatsiya, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari va xalqaro tajriba asosida samarali yechimlar ishlab chiqilgan. Maqolada chiqindilarni ikkilamchi xomashyoga aylantirish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash, iqtisodiy samaradorlikni oshirish va yangi ish o‘rinlari yaratish imkoniyatlari asoslab beriladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tizimli yondashuv orqali yengil sanoat chiqindilarini qayta ishlash darajasini sezilarli oshirish va “yashil iqtisodiyot”ga o‘tishni tezlashtirish mumkin.

Kalit so‘zlar: yengil sanoat, to‘qimachilik chiqindilari, qayta ishlash, sirkulyar iqtisodiyot, O‘zbekiston, yashil texnologiyalar, ekologik barqarorlik, davlat-xususiy sheriklik.

O‘zbekiston yengil sanoati mamlakat iqtisodiyotining strategik muhim tarmoqlaridan biri hisoblanadi. To‘qimachilik, tikuv-trikotaj, charm-poyabzal va bog‘liq sohalar nafaqat eksport salohiyatini oshiradi, balki yuz minglab fuqarolarni ish bilan ta’minlaydi. So‘nggi yillarda tarmoqda ishlab chiqarish hajmining barqaror o‘sishi kuzatilmoqda. Bu esa o‘z navbatida ishlab chiqarish chiqindilari – mato qoldiqlari, ip va tolalar, kesim chiqindilari, charm, rezina va sintetik materiallar qoldiqlari miqdorining ortishiga olib kelmoqda. Hozirgi kunda bu chiqindilarning katta qismi poligonlarga tashlanadi yoki samarasiz utilizatsiya qilinadi. Bu esa atrof-muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatadi, tabiiy resurslar sarfini oshiradi, issiqxona gazlari chiqindilarini ko‘paytiradi va iqtisodiy imkoniyatlarni yo‘qotadi. Shu bois yengil sanoat chiqindilarini qayta ishlash jarayonlarini takomillashtirish – ekologik xavfsizlik, resurs tejamkorligi va barqaror rivojlanishning dolzarb vazifasiga aylangan.

Maqolaning maqsadi – O‘zbekistonda yengil sanoat chiqindilarini qayta ishlashning hozirgi holatini chuqur tahlil qilish, asosiy muammolarni aniqlash, ularni bartaraf etishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va kutilayotgan iqtisodiy-ekologik samarani baholashdan iborat. Yengil sanoat chiqindilarining turlari va hosil bo‘lish manbalari. Yengil sanoatda hosil bo‘ladigan chiqindilar turli xil bo‘lib, ularning tarkibi va miqdori ishlab chiqarish texnologiyasiga bog‘liq. Asosiy turlar quyidagi jadvalda keltirilgan:

Yengil sanoat chiqindilarining asosiy turlari va manbalari

1-jadval.

№	Chiqindi turi	Asosiy manbalar	Taxminiy ulushi (%)	Qayta ishlash imkoniyati
1	Mato va trikotaj kesim qoldiqlari	Tikuv va trikotaj sexlari	40–50	Yuqori (ip, no‘xat, izolyatsiya)
2	Ip va tolalar qoldiqlari	Yigirish va to‘qish jarayonlari	15–20	Yuqori

3	Charm va poyabzal qoldiqlari	Charm-poyabzal korxonalari	10–15	O‘rtacha
4	Bo‘yoq va kimyoviy chiqindilar	Pardozlash va bo‘yash sexlari	8–12	Past (maxsus ishlov talab etadi)
5	Qadoqlash materiallari	Polietilen, karton, qog‘oz	10–15	Yuqori

Ishlab chiqarish jarayonida mato kesish bosqichida o‘rtacha 10–20 foizgacha chiqindi hosil bo‘ladi. Bu ko‘rsatkich korxonaning texnologik darajasi, andaza optimallashtirish darajasi va ishlab chiqarish madaniyatiga bevosita bog‘liq. Zamonaviy CAD tizimlari va nesting dasturlaridan foydalanilganda chiqindi miqdorini sezilarli kamaytirish mumkin. O‘zbekistonda umumiy chiqindilarni qayta ishlash darajasi hali pastligicha qolmoqda. Maishiy chiqindilar bo‘yicha bu ko‘rsatkich taxminan 5–6 foiz atrofida. Yengil sanoat chiqindilari bo‘yicha aniq yagona statistika cheklangan bo‘lsa-da, ko‘plab korxonalarda chiqindilarning katta qismi hali to‘liq qayta ishlanmayapti.

Chiqindilarni qayta ishlashdagi asosiy muammolar va ularning ta’siri

2-jadval.

№	Muammo turi	Ta’siri	Darajasi
1	Infratuzilmaning zaifligi	Saralash va yig‘ish samarasizligi	Yuqori
2	Zamonaviy texnologiyalar yetishmasligi	Qayta ishlash sifati past	Yuqori
3	Iqtisodiy stimullarning yetarli emasligi	Investitsiya jalb etish qiyinligi	O‘rtacha
4	Kadrlar va bilim yetishmovchiligi	Innovatsiyalarni joriy etish sekinligi	O‘rtacha
5	Huquqiy mexanizmlarning takomillashmaganligi	Majburiy hisobot va nazorat zaifligi	Yuqori

Shu bilan birga, ijobiy o‘zgarishlar ham mavjud. 2025-yil 24-martdagi PF-56-son Prezident farmoni chiqindilarni qayta ishlash sohasini tubdan yaxshilash, poligonlarni 2030-yilgacha 50 foizga qisqartirish va sirkulyar iqtisodiyot amaliyotini joriy etish vazifalarini belgiladi. Namangan viloyatida to‘qimachilik chiqindilaridan yangi ip ishlab chiqarish loyihalari amalga oshirilmoqda. Bu kabi tashabbuslar sohaning rivojlanish potensialini ochib beradi.

Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish eng muhim yo‘nalishlardan biridir. To‘qimachilik chiqindilarini qayta ishlashda quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

Qayta ishlash texnologiyalarining taqqoslash tahlili

3-jadval.

Texnologiya turi	Samaradorlik (%)	Energiya sarfi	Mahsulot sifati	Tavsiya etiladigan soha
Mexanik qayta ishlash	85–90	Past	O‘rtacha	Mato va ip qoldiqlari
Kimyoviy qayta ishlash	70–85	O‘rtacha	Yuqori	Sintetik tolalar

Termik (piroliz)	70–80	Yuqori	Yuqori	Aralash chiqindilar
Biologik usullar	50–65	Juda past	Yuqori	Organik aralashmalar

Korxonalarda CAD tizimlari yordamida andazalarni optimallashtirish chiqindi miqdorini 10–15 foizgacha kamaytirishi mumkin. Nesting dasturlari material sarfini sezilarli tejaydi.

4.2. Sirkulyar iqtisodiyot modelini joriy etish

Sirkulyar iqtisodiyot tamoyillari “olish – ishlab chiqarish – tashlash” o‘rniga “qayta foydalanish – qayta ishlash – tiklash” modelini qo‘llashni talab qiladi. Buning uchun korxonalar ichida chiqindilarni qayta ishlatish tizimini yo‘lga qo‘yish, ikkilamchi xomashyo bozorini rivojlantirish va ishlab chiqaruvchilar bilan qayta ishlovchilar o‘rtasida kooperatsiyani kuchaytirish zarur. Davlat tomonidan quyidagi choralarni kuchaytirish maqsadga muvofiq:

- Qayta ishlash uskunalarini import qilishda bojxona imtiyozlari;
- Yashil kreditlar va subsidiyalar;
- Soliq imtiyozlari (foyda solig‘i, mol-mulk solig‘i);
- Davlat-xususiy sheriklik loyihalarini kengaytirish;
- Ekosanoat zonalari tashkil etish.

Chiqindilarni saralash punktlarini ko‘paytirish, maxsus konteynerlar o‘rnatish, raqamli monitoring tizimlarini joriy etish jarayonni shaffof va samarali qiladi. Mobil ilovalar va GPS monitoring orqali chiqindilarni yig‘ish va tashishni optimallashtirish mumkin. Oliy o‘quv yurtlari va kasb-hunar maktablarida yengil sanoat chiqindilarini qayta ishlash bo‘yicha maxsus yo‘nalishlar ochish, amaliyotchi mutaxassislar tayyorlash zarur. Ilmiy-tadqiqot institutlari bilan hamkorlikda yangi texnologiyalarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Kutilayotgan natijalar va iqtisodiy-ekologik samara

Jarayonlarni takomillashtirish natijasida quyidagi natijalarga erishish mumkin:

Kutilayotgan iqtisodiy va ekologik samara

4-jadval

Ko‘rsatkich	Hozirgi holat	2030-yilgacha kutilayotgan natija	O‘sish
Qayta ishlash darajasi	5–8 %	25–35 %	3–4 marta
Yangi ish o‘rinlari	Cheklangan	5–7 ming	Sezilarli
Ikkilamchi xomashyo hajmi	Past	Yuqori	2–3 marta
Poligonlar yukining kamayishi	–	30–40 %	–
Issiqxona gazlari kamayishi	–	Sezilarli	–

Xususan, to‘qimachilik chiqindilaridan yangi ip va mato ishlab chiqarish orqali import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar hajmini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va eksport salohiyatini kuchaytirish mumkin.

Xulosa

O‘zbekistonda yengil sanoat chiqindilarini qayta ishlash jarayonlarini takomillashtirish – nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyatga ega muhim vazifadir. Mavjud muammolarni bartaraf etish uchun texnologik modernizatsiya, sirkulyar iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish, davlat qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish va infratuzilmani rivojlantirish zarur.

Asosiy takliflar:

1. Yengil sanoat korxonalarida majburiy chiqindi saralash tizimini joriy etish.
2. Qayta ishlash uskunalarini xarid qilish uchun imtiyozli kreditlar ajratish.
3. Hududiy ekosanoat zonalarini tashkil etish.

4. Oliy ta’lim muassasalarida maxsus mutaxassisliklar ochish.
5. Xalqaro tajribani keng joriy etish va investitsiyalarni jalb qilish.

Davlat siyosati, xususiy sektor tashabbusi va xalqaro hamkorlikning uyg‘unligi orqali yengil sanoat chiqindilarini foydali resursga aylantirish, “nol chiqindi” tamoyiliga yaqinlashish va mamlakatning yashil iqtisodiyotga o‘tishini tezlashtirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 24-martdagi PF-56-son “Chiqindilarni qayta ishlash sohasini yanada takomillashtirish hamda kompleks tizimlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yengil sanoatni rivojlantirish bo‘yicha qarorlari va dasturlari (2022–2026-yillar).
3. Chiqindilarni boshqarish va sirkulyar iqtisodiyotni rivojlantirish agentligi rasmiy ma’lumotlari va hisobotlari (2024–2026).
4. UNDP. Circular transformation in the textile and garment sectors of Uzbekistan and Kyrgyzstan. 2025–2026.
5. “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tish konsepsiyasi (O‘zbekiston Respublikasi).
6. Mahalliy ilmiy maqolalar va amaliy loyihalar: Namangan viloyatidagi to‘qimachilik chiqindilarini qayta ishlash tajribasi.
7. Xalqaro tajriba materiallari: Germaniya va Yaponiyada chiqindilarni qayta ishlash tizimlari.
8. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi ma’lumotlari.
9. Yengil sanoat korxonalarining amaliy hisobotlari va statistik ma’lumotlari.